

Zbornik Instituta za kriminološka
i sociološka istraživanja
2017 / Vol. XXXVI / 1 / 59-77
Originalni naučni rad

PRAĆENJE ISHODA SPROVOĐENJA VASPITNIH NALOGA ZA MLADE U SUKOBU SA ZAKONOM*

Tamara Džamonja Ignjatović*
Jasna Hrnčić*
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

U radu su prikazani rezultati kvalitativnog istraživanja sprovedenog u cilju analize procesa i sadržaja sprovođenja vaspitnih naloga. Istraživanje je sprovedeno kako bi se stavovi korisnika i pružaoca usluga uključili u dalje unapređenje ove prakse. Podaci su prikupljeni na osnovu 44 polu-strukturisana intervjua kojim su obuhvaćene 22 mlade osobe, upućene na ispunjenje vaspitnog naloga, i 22 njihova roditelja iz Beograda, Novog Sada, Niša i Kragujevca. Intervjui su obuhvatali različite relevantne aspekte procesa realizacije vaspitnih naloga: razlog i način uključivanja mladih u naloge, njihova motivacija za prihvatanje naloga, participativnost, individualizaciju pristupa, doživljaj svrsishodnosti i sadržaja tretmana iz perspektive mlade osobe, kvalitet odnosa sa pružaocem usluga isl. Na osnovu analize sadržaja, zaključuje se da su vaspitni nalozi veoma dobro prihvaćeni od strane mladih i roditelja i da postižu pozitivne efekte, čije trajnije efekte tek treba sagledati u budućnosti. Date su preporuke za dalje unapređenje procesa implementacije vaspitnih naloga u praksi.

KLJUČNE REČI: *maloletničko pravosuđe u Srbiji / delinkvencija / problemi u ponašanju / evaluacija*

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnost socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS

* E-mail: tamdzam@eunet.rs

* E-mail: jhrncic@gmail.com

UVOD

Adolescencija je period kada često dolazi do porasta ponašanja kojim se narušavaju društvene i zakonske norme (Henggeler, 1989; Rutter, 1989; Moffit, 1993; Rutter i sar., 1998). Istraživanja sprovedena na anonimnim ispitanicima pokazuju da je kršenje zakona veoma često u ovom uzrastu: čak 90% mladića učini po neko krivično delo u adolescenciji, koja je uglavnom lakše prirode (najčešće lakši imovinski prestupi, Rutter i sar., 1998). Istraživanja sprovedena na N=1344 anonimnih učenika uzrasta od 12 do 19 godina (52.1% muškog pola) uzorku od je pokazalo da je ".63.7% mladih navelo da su ispoljili neki vid delinkventnog ponašanja u užem smislu tokom perioda života do trenutka ispitivanja" (Ćopić, 2016: 24), i to značajno češće mladići (71.9% mladića, naspram 55.1% devojaka) (Ćopić, 2016:29). Najčešći se radilo o imovinskim deliktima (pisanje grafita, krađe iz prodavnice, vandalizam). I struktura prijavljenih krivičnih dela pokazuje da imovinski delikti čine većinu od ukupnog broja krivičnih dela koji su počinili maloletnici (59.3% od ukupnog broja krivičnih dela maloletnika za koje je tokom 2015. izrečena vaspitna mera ili maloletnički zatvor, RZZS, 2016:32). Ovako masovno kršenje zakonskih normi u mladom uzrastu traži društvenu reakciju koja će biti primerena tako da se sa jedne strane postave jasne granice dozvoljenog i nedozvoljenog i da se zaštite i uvažavaju žrtve, a da sa druge strane reakcija društva bude razvojno primerena tako da pomogne mladima da prihvate društvene norme na konstruktivan način. Pokretanja krivičnog postupka kada se radi o lakšim krivičnim delima i o prvom delu često dovodi do stigmatizacije mladih, usled čega može doći do pogoršanja njihovog antisocijalnog ponašanja i generalne integracije u zajednicu (Vito i sar., 2007). Da bi se ovo izbeglo, mladima se često "praštaju" prva krivična dela, kroz meru ukora ili kroz obustavu pripremnog postupka od strane tužioca, koja je široko primenjivana kod nas¹. Ovim se zanemaruje povreda žrtve i društva, a mladi koji su se "lako izvukli" mogu da zaključite da je činjenje krivičnih dela prihvatljivo. Mnoge zemlje su našle rešenje u diverzionim merama, kojima se mladi odvrćaju od krivičnog postupka i upućuju na programe koje vode druge instance kao što su socijalne službe ili zdravstvene ustanove (Vito i sar., 2007). Na ovu ideju se nadovezalo viđenje Brejtvejt da efekat kazne na osobu zavisi od načina na koji je kažnjen (Braithewaite, 1989). Ako kazne istovremeno posramljuju osobu i reintegrišu je u zajednicu, to će potencijalno uticati na smanjenje kriminalnog ponašanja. Sa druge strane, stigmatizirajuće kažnjavanje dovodi do povećanja kriminala, smatra Brejtvejt. Njemu su se pridružili brojni teoretičari, koji su uticali na razvoj koncepta restorativne pravde. "Restorativna pravda je proces u kome se sve strane uključene u određeni prestup skupe da zajedno nađu način kako da se nose sa posledicama prestupa i njegovim implikacijama u budućnosti", definiše Maršal (Marshall, 1996, po Van Ness i sar., 2001:5). Zehr definiše tri centralna koncepta ovog pristupa: da se restorativna

¹ Tokom 2015. godine je, od ukupnog broja N=3355 krivičnih prijava maloletnika, obustavljen pripremnii postupak za njih 13.9% (N=466) (RZZS, 2016:14-15).

pravda fokusira na povredu, da povreda rezultira u obavezi i da restorativna pravda promoviše aktivno učešće svih strana pogođenih kriminalom (Zehr, 2002). Osnovni ciljevi restorativne pravde su: da se ključne odluke stave u ruke onih koji su najviše pogođeni kriminalom; da pravda bude više isceliteljska i više transformišuća; i da se smanji verovatnoća daljih prestupa (Zehr, 2002). U njenom okviru se razvijaju modeli susreta, koji se bave ispravljanjem počinjene štete kroz direktnu komunikaciju između učinioca i žrtve. Najpoznatiji model susreta je medijacija između žrtve i prestupnika (Hrnčić, 2006), koji je postao obavezan za sve države Evropske unije od 2006. godine (Council Framework Decision, 2001, član 10.). On se najčešće primenjuje kada se radi o prvim krivičnim delima maloletnika i o lakšim prestupima. Istraživanja pokazuju blagotvorne efekte i na žrtve i na učinioce (Libman, Hrnčić, 2007: 36-37).

Medijacija između žrtve i prestupnika postaje jedan od najčešće primenjivanih diverzionih mera upravo zbog toga što se počinitelj kroz komunikaciju sa žrtvom suočava sa posledicama svog dela i snosi posledice na način koji ga integriše u zajednicu. Ipak, za primenu ove mere je potrebno da se u postupak uključe i žrtva i učinilac, što nije uvek izvodljivo jer je učešće uvek dobrovoljno za obe strane. Rad u humanitarne svrhe se smatra jednom od najboljih alternativa jer se njime vraća dug zajednici na reintegrativan način. Druge diverzione mere koje pomažu reintegraciji su obavezno školovanje, lečenje od bolesti zavisnosti, kao i upućivanje na različite oblike psihosocijalnog individualnog, grupnog ili porodičnog tretmana o čemu svedoče i naša iskustva u njihovom koncipiranju i sprovođenju (Hrnčić, Džamonja Ignjatović, Despotović Stanarević, 2011).

U našoj zemlji su diverzione mere po prvi put dobile zakonsku osnovu 2006. godine, kada je stupio na snagu Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivično-pravnoj zaštiti maloletnih lica (ZMUKDKZML, 2005) u kome se prvi put pojavljuje institut vaspitnog naloga, koji je u svojoj suštini diverziona mera. "Svrha vaspitnih naloga je da se ne pokreće krivični postupak prema maloletniku ili da se obustavi postupak, odnosno da se primenom vaspitnog naloga utiče na pravilan razvoj maloletnika i jačanje njegove lične odgovornosti kako ubuduće ne bi činio krivična dela", definiše član 6 ovog zakona (2005), da bi se u članu 7 navelo pet vaspitnih naloga: poravnanje sa oštećenim kako bi se naknadom štete, izvinjenjem, radom ili na neki drugi način otklonile, u celini ili delimično, štetne posledice dela; redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao; uključivanje, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja; podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga; uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu.

Mada zakonski podržan, ovaj institut se u praksi slabo primenjivao. UNICEF je u saradnji sa Vladom Republike Srbije od 2003. do 2007. realizovao projekat "Šansa deci za promenu" u kome je jedna od inicijativa bila razvoj i primena vaspitnih naloga, a posebno medijacije između žrtve i prestupnika ka otada potpuno nove usluge na našim prostorima (Hrnčić, 2007). Iako je oko 200 stručnjaka iz cele Srbije edukovano za primenu medijacije između žrtve i prestupnika i primenjivalo je u praksi, po završetku projekta se nije nastavila sistematska primena vaspitnih naloga

zbog nedostatka institucionalne podrške. Tokom 2015. godine je samo 246 vaspitnih naloga realizovano, dok je iste godine pokrenuto ukupno 2088 krivičnih postupaka prema maloletnicima, a zatim njih 466 obustavljeno (RZZS, 2016:14-15). Koliko je ova primena malo zastupljena postaje jasnije kada se uzme u obzir da u zemljama u kojima je primena vaspitnih naloga razvijena većina krivičnih dela mladih biva procesirano kroz medijaciju između žrtve i prestupnika (Miers, Willemsens, 2004).

U okviru šireg reformskog projekta Ministarstva pravde Republike Srbije "Unapređenje dostupnosti pravde u Srbiji", iniciran je pod-projekat "Podrška reformi sistema maloletničkog pravosuđa" sa ciljem da se unapredi sistem maloletničkog pravosuđa u primeni vaspitnih naloga i posebnih obaveza prema maloletnim učiniocima krivičnih dela i intenzivira primena posebnih odredbi Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica kao oštećenih u krivičnom postupku. Bilo je neophodno da se deo ovih ciljeva realizuje je u saradnji sa sistemom socijalne zaštite što je ostvareno kroz projekat "Unapređenje primene vaspitnih naloga" koji je vodio Republički zavod za socijalnu zaštitu. Na osnovu rada na projektu priređen je nacrt Pravilnika o standardima i procedurama primene vaspitnih naloga, iza čega je sledilo pilotiranje primene ovog Pravilnika u praksi (Vlaović Vasiljević, Džamonja Ignjatović i sar., 2012). U okviru projekta pilotiranja implementacije pet vaspitnih naloga koji su predviđeni aktuelnim Zakonom, sprovedena je evaluaciona studija ishoda njihove primene u Centrima za socijalni rad u Beogradu, Novom Sadu, Nišu i Kragujevcu. Rezultati studije su pružili ohrabrujuće rezultate pozitivnih ishoda primene vaspitnih naloga, ali i ukazali na neke nedostatke u načinu sprovođenja i dali smernice za njihovo prevazilaženje (Džamonja, T., 2015).

Novi zamah u primeni vaspitnih naloga je omogućio projekat "Unapređenje prava deteta kroz jačanje sistema pravosuđa i socijalne zaštite", koji finansira Evropska unija, a sprovodi UNICEF u partnerstvu sa Ministarstvom pravde i Ministarstvom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja. U okviru ovog projekta je sprovedeno istraživanje procesa primene vaspitnih naloga, čiji je deo prikazan u ovom radu.

Predmet ovog rada je prikaz početnih rezultata primene vaspitnih naloga u Srbiji.

ISTRAŽIVANJE

Cilj istraživanja prikazanog u ovom radu je analiza procesa i kvaliteta sprovođenja vaspitnih naloga na početku njihove implementacije, radi dobijanja smernica za unapređenje postojeće prakse. Istraživanje je bilo kvalitativnog tipa.

Procedura istraživanja: Istraživanje je realizovano 2016. godine. Podaci su prikupljeni na osnovu ukupno 44 polustrukturisana intervjua, koji su vođeni sa mladima koji su dobili vaspitni nalog (N=22) i njihovim roditeljima (N=22). Vodili su ih socijalni radnici, studenti poslediplomskih studija Fakulteta političkih nauka na Modulu Socijalnog rada, koji su prethodno prošli posebnu obuku za vođenje intervjua sa ovom grupom mladih i njihovim roditeljima. Razgovori su obavljani sa ispitanicima tokom prvih mesec dana od uključivanja u program realizacije vaspitnih naloga, dakle na početku, kada su već stekli prve utiske o načinu i sadržaju

programa. Ispitivanje je obavljeno u četiri grada u Srbiji u svih šest organizacija gde se sprovodi projekat primene vaspitnih naloga: u Beogradu u Gradskom centru za socijalni rad (GCSR) i udruženjima građana GRIG i IAN; u Nišu u Savetovalištu Centra za socijalni rad (CSR); u Kragujevcu u CSR i u udruženju građana "Kneginja Ljubica", i u Novom Sadu u Dnevnom boravku CSR-a. Mladi su upućivani na primenu vaspitnog naloga od strane tužioca ili sudije za maloletnike u CSR, pa je onda CSR upućivao mlade na izvršenje u postojeće relevantne organizacije koje su uključene u projekat. Celokupna procedura u pravosuđu se odvijao po važećem zakonu. Ni jedna aktivnost vezana za primenu vaspitnih naloga se nije mogla pratiti kao strogo kontrolisana varijabla jer je bila uslovljena mogućnostima i trenutnom situacijom pružaoca usluga.

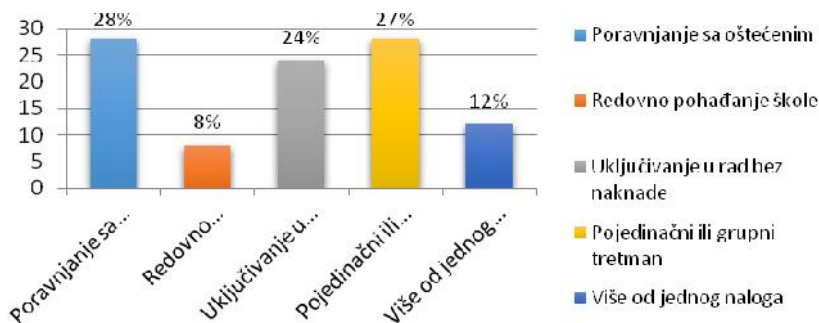
Protokol za vođenje intervjua je imao dve odvojene forme za mlade i njihove roditelje i posebno je kreiran za svrhu istraživanja tako da obuhvata relevantne aspekte procesa odlučivanja i sprovođenja vaspitnih naloga. Obuhvatao je pitanja koja su se odnosila na: situacije koje su dovele do upućivanja na vaspitni nalog; kontakt sa policijom i pravosuđem; način donošenja odluka; participativnost i individualizaciju pristupa; poštovanje dečjih i ljudskih prava prava; odnos mladih prema različitim vaspitnim naložima, procenu dobiti od vaspitnih naloga iz perspektive mladih, kvalitet odnosa sa pružaocem usluga, uključenost roditelja i negativna iskustva. Tokom intervjua su se sadržaju individualno prilagođavali ispitanicima.

Uzorak: Istraživanjem su obuhvaćene 22 osobe (20 muškog i 2 ženskog pola) uzrasta od 14 do 18 godina koje su upućene na realizaciju vaspitnih naloga i 22 njihova roditelja (16 majki i 6 očeva). U uzorak su uključeni mladi iz GCSR Beograd (N=2), GRIG-a (N=3), IAN-a (N=2), Savetovališta CSR-a iz Niša (N=4), CSR-a iz Kragujevca (N=3), iz "Kneginje Ljubice" (N= 3) i iz Dnevnog boravka CSR iz Novog Sada (N=5).

Na vaspitne naloge su najčešće upućivani mladi koji su prihvatili odgovornost za krivična dela protiv imovine (28%), učestvovanje u tuči (44), nanošenje lakših telesnih povreda (8%) i neovlašćeno držanje opojnih droga (20%).

Mladi su uglavnom upućivani na vaspitni nalog poravnanje sa oštećenim (28% uključivanja u pojedinačni ili grupni tretman (27%) i uključivanje u humanitarni rad (24%, Grafikon 1). Ređe je bio primenjivan nalog redovnog pohađanja škole, mada su neki mladi od pružaoca usluga dobijali i dodatnu, posebno organizovanu pomoć u učenju radi podrške u školovanju. Čak i kada je mlada osoba bila upućena na vaspitni nalog usled dela povezanog sa posedovanjem ili zloupotrebom opojnih droga, primenjen je vaspitni nalog uključivanja u pojedinačni ili grupni tretman, sa naglaskom na psihoedukativni rad, a ne na lečenje od zavisnosti. Drugim rečima, vaspitni nalozi se nisu značajnije oslanjali na saradnju sa obrazovnim i zdravstvenim ustanovama.

Grafikon 1. Zastupljenost primene vaspitnih naloga u uzorku

Oba roditelja su radila u više od polovine porodica (N=13), samo jedan roditelj je radio u približno četvrtini porodica (N=5), dok su oba roditelja bila nezaposlena u četiri porodice. Visoko obrazovanje je imala oko četvrtina majki (N=5) i očeva (N=4), a preko polovine majki (N=12), i nešto više očeva (N=15) je imalo srednje obrazovanje.

Obrada podataka: Rezultati su kvalitativno analizirani primenom analize sadržaja dobijenih iz intervjua vođenih sa mladima i njihovim roditeljima. Odgovori su kodirani i klasifikovani na osnovu tematske analize.

REZULTATI SA KOMENTARIMA

S obzirom da se istraživanje zasniva na kvalitativnim podacima, rezultati su grupisani prema osnovnim tematskim celinama analize kvaliteta sprovođenja vaspitnih naloga.

Situacija koja je dovela do upućivanja na vaspitni nalog

Mladi ukazuju na različite situacije zbog kojih su bila upućena na vaspitne naloge, kao što su: posedovanje marihuane ili tablete ekstazija; dogovor dečaka da se kroz fizički obračun razreši neslaganje; učestvovanje u tuči zato što se našao u situaciji u kojoj drugovi oko njega počinju da se tuku; pretnja nasilniku koji ga je prethodno dva puta istukao i naneo mu povrede zato što je mislio da mu "muva" devojkju; krađa CD diska iz škole na kojem je bio nečiji maturski rad, kako bi dokazao vršnjacima da sme to da uradi; slučajno izazvan požar zbog toga što ih je interesovalo kako gori veštačka trava; navodni pokušaj krađe garderobe iz radnje u tržnom centru, bez uzimanja u obzir iskaza mlade osobe šta se zaista dogodilo; lomljenje prozora itd.

Išli smo na EXIT. Išao sam u grad da se nađem sa društvom i neki likovi su prišli i pitali me da li znam gde imaju da se kupe karte za EXIT. I ja reko tu

i tu , ne znam ni ja, oni kao hvala, ako hoćete nešto da nabavite možete kod nas. I ja debil eto, to je bio prvi put, uzmem pilulu ekstazija. Presekao sam se skroz baš ono, panika bila. Uplašio sam se. Priveli su me, zapisali me u stanici i to je otprilike to.

Komentar: Mladi su navodili i situacije koje više liče na nesporazume i gde nije potpuno jasna priroda krivičnog dela. Za neke situacije je karakteristično da se sumnja u verodostojnost iskaza maloletnika i uzima se u obzir jedino iskaz koji iznosi neka odrasla osoba. Isto tako, u nekim situacijama se stiče utisak da je mlada osoba preuzela odgovornost za delo koje nije počinila kako bi što pre okončala ceo postupak.

Uzimajući u obzir dobijenu raznolikost situacija koje su dovele do krivičnog dela, pa samim tim i odnosa mladih prema događaju, postavlja se pitanje da li raznolikost početnih uslova treba da vodi istom finalnom ishodu, odnosno upućivanju na vaspitni nalog i na koji vaspitni nalog se trebaju uputiti? Nekada je mladima potrebna samo preventivna podrška, skretanje pažnje na moguću opasnost ili potencijalni problem, odnosno podrška za razvoj životnih veština. Sa druge strane, u nekim slučajevima nije do kraja jasno da li je mlada osoba zaista preuzela odgovornost za delo ili je prihvatila vaspitni nalog jer u tome vidi "najjeftiniju" alternativu krivičnom postupku i krivičnoj sankciji za maloletnike. Nalazi ukazuju na potrebu utvrđivanja jasnijih smernica za situacije kada je indikovana primena vaspitnih naloga, kada se ima na umu da je njihova osnovna funkcija da preveniraju buduće činjenje krivičnih dela.

Kontakt sa policijom i pravosuđem

Postupanje policije i tužioca prema maloletnicima se značajno razlikuje u zavisnosti od grada do grada i u zavisnosti od karakteristika mlade osobe. Dok za neke mlade kontakt sa policijom nije predstavljao veći stres, drugi su ovaj kontakt doživeli veoma uznemirujuće, dok je deo njih ispoljio otpor prema policijskim službenicima.

Nijedan ispitanik nije mogao da se seti da je bio informisan o pravima. Samo su mladi iz Niša izjavili da su na početku kontakta sa policijom bili informisani o samom procesu koji predstoji i oni su i najpozitivnije ocenili odnos policije prema njima.

Ona žena koja mi je uzimala izjavu, ona mi je sve lepo objasnila šta će da se desi i ovde su mi ljudi to ponovo isto objasnili.

Kralj je najveći u policiji bio definitivno. Pokušao je da se uklopi u moju priču "aha, to sam i ja uradio kad sam bio klinac". Skroz je bio tu uz mene i podržao me je. Rekao mi je da će da mi otvore dosije, da li sam shvatio šta sam uradio, da moram da razumem. Kad su me tu pritisli, shvatio sam da nemam gde i moram da im kažem kako se osećam i šta je zapravo bilo. On je rekao "vidim da si ti OK momak, sve je u redu, nemoj da se sekiraš". Bili su OK i korektni.

Za neke je ipak prvi kontakt sa policijom bio traumatičan.

Odveli su me u stanicu. Hladno je bilo. Tresao sam se u stolici. Pola od straha pola od hladnoće. Osećao sam se uplašeno, mnogo, postišeno. Čekao sam ne znam koliko, 20 minuta, pola sata dok me nisu odveli dalje. Slikali su me, uzeli otiske i rekli da idemo kući. Pričali su sa mnom kao da sam mnogo glup. Ali to su policajci. Silom grade autoritet.

Maloletnici najčešće ne učestvuju u donošenju odluke o tome da li žele da budu upućeni na vaspitni nalog ili ne.

Uglavnom ništa, dao sam izjavu u policiji i čovek je bio krajnje prijatan. Sve se završilo lepo u roku od nekih 15 minuta recimo. I rekao mi je da ću dobiti taj vaspitni nalog. To je to.

I kada se mladi konsultuju o tome šta žele, ima se utisak da se ne podstiče adekvatno participaciju dece. Način na koji se oni predstavljaju maloletnicima, ilustruje sledeći primer:

Pitali su me da li hoću vaspitni nalog ili nešto drugo. Nisam imala nikakav drugi predlog . Nije mi bilo bitno da kažem šta mislim. Tužilac je doneo odluku.

U julu smo dobili poziv, otišli na sud i dobili smo opciju da ako priznam dobijem ovaj vaspitni nalog i to je bilo u našem interesu, da to prihvatim. Prihvatili smo i krenuli smo da idemo.

Prvo sam rekao da nisam kriv sudiji a ona je rekla: "Kako da ne", i tamo ispisala tu kaznu. Ne znam kako su predložili. Pitali su oni mene da li se ja slažem sa tim, ja sam rekao: "Ako moram, ja ću prihvatiti, neću se buniti."

Komentar. Iz ovih citata može se uočiti da se maloletnici ponekad samo formalno pitaju za mišljenje, dok se ne stvaraju jasni uslovi za njihovo informisano i dobrovoljno učestvovanje u procesu.

Sledeći navodi ukazuju da tužioci nekad, slučajno ili namerno, mladu osobu suočavaju sa izborom da ide u zatvor ili da prihvati vaspitni nalog.

Sedim preko puta. Ona priča, ispituje samo nešto. Nije me čak ništa ni pitala samo rekla to i to i čao. Ja se izgubio, prvi put sam bio na sudu. Kaže ona meni, ovde kod mene ne dolaze ispod 10 godina zatvora. Ja joj reko - pa šta sad, ja ću ići 10 godina u zatvor? Ma ne, ja ti to nisam rekla, kaže. I ja onda- jesi, rekla si. I onda mi samo rekl-a sad ćeš raditi 20 sati.

Ja se do tad nikad nisam tako osećao, možda i Vi nikad niste. Kad ostanete bukvalno bez teksta. Ona je meni rekla "ti ćeš da ideš u zatvor od tri meseca do tri godine" i onda je stala. Ja nisam znao šta da joj kažem, nisam mogao da verujem i onda sam je ceo minut gledao i onda je rekla "ili vaspitni nalog". Kad se to odlučilo, meni je laknulo.

Komentar. Dobijeni podaci ukazuju na opasnost da se vaspitni nalozi u pojedinim situacijama mogu predstavljati kao poželjna alternativa u odnosu na moguću zavodsku sankciju koja je predstavljena kao nužnost, pri čemu se detaljno ne ulazi u ocenu same situacije i njeno dublje sagledavanje. Ovakav pristup dovodi do toga da mladi i njihovi roditelji rado prihvataju vaspitni nalog, bez obzira na to da li je to u

srazmeri sa onim što su učinili, da li se osećaju odgovornima za učinjeno delo, ali se postiže efekat da se osećaju zahvalno što su "dobro prošli". Takođe, izgleda da su neki mladi dobili vaspitne naloge bez jasnih indikacija, te je važno jasnije regulisati postupak primene vaspitnih naloga čiji je ključni deo informisani i dobrovoljni pristanak. Primena vaspitnih naloga kod onih kod kojih takav postupak nije indikovano predstavlja trošenje vremena i resursa zajednice, kao i stres za mlade i njihove roditelje.

Ponekad već samo suočavanje sa policijom i tužilaštvom za mladu osobu predstavlja izuzetan stres koji sam po sebi utiče na zaustavljanje problematičnog ponašanja, bez ikakvog daljeg postupka.

Nikako, nikako ne bih uradio isto. Da znam da ću godinu dana posle toga još uvek da dolazim kod socijalnog radnika i da treba da odgovoram i da priuštim to roditeljima, ne bih nikako. Rekao bih mu- izvini i vidimo se, ne bih se tukao.

Komentar. Prilikom evaluacije efekata samih tretmana važno razlikovati nespecifične averzivne efekte samog kontakta sa pravosudnim sistemom od efekata sadržaja vaspitnih naloga.

Prvi kontakt sa centrom za socijalni rad i pružaocima usluga

Najvećem broju mladih su u centrima za socijalni rad predstavljeni vaspitni nalozima, a sa detetom je zajedno izabran najpodesniji.

Došli smo ovdje i popričali o nalogu i kako će izgledati. Dali su mi i ako želim na još neke radionice da idem. Odabrao sam radionice za kontrolu ljutnje i za asertivnost. U svakom slučaju bili su jako prijatni i rekli su nam koliko će trajati. I ne znam, svidelo mi se kako su se odnosili. I sve je bilo jako korektno.

Komentar. Mada je očigledan značajno veći nivo participacije mladih zabeležen u centrima za socijalni rad i kod pružaoca usluga, nije jasno na osnovu kojih podataka stručni radnici savetuju mlade u vezi sa izborom vaspitnih naloga, odnosno na koji način se prilagođavaju njihovim potrebama. Takođe, utisak je da se ponekad više mladi prilagođavaju sadržaju postojećih programa koji se tu realizuju, nego obrnuto, da se sadržaji prilagođavaju potrebama specifične osobe.

Odnos mladih prema različitim vaspitnim nalozima

Mladi generalno imaju pozitivan odnos prema vaspitnim nalozima i većina ih prihvata i ispunjava bez primedbi. Većina direktno prepoznaje koristi i pozitivne efekte i rado se uključuje u predviđene aktivnosti, dok poneko prihvata ponudene aktivnosti samo formalno, da ispuni obavezu i doživljava je kao nametnutu.

Prema *poravnanju sa oštećenim*, koja u praksi podrazumeva postupak medijacije između žrtve i prestupnika, mladi generalno imaju veoma pozitivan stav i nalaze ovaj

postupak interesantnim. S obzirom da ovaj nalog kratko traje, mladi sagledavaju neposredne efekte konstruktivnog razrešavanja sukoba, efekte unapređenja odnosa u budućnosti sa vršnjakom sa kojim su bili u sukobu i mogućnosti primene takvog pristupa u sličnim situacijama u budućnosti. Posebno ističu uspostavljanje pozitivnog odnosa sa medijatorom.

Ja sam dobio vaspitni nalog medijaciju, mada smo se mi bili još tada pomirili. Ovde su nas primili. Pisali smo kako smo se osećali, kao anketu neku, objasnili su nam šta treba da pišemo pa smo, pošto smo se već pomirili, pisali to zajedno.

Meni se jako svidelo to što sam pisala pismo iskreno i niko te neće prekinuti ako želiš nešto da kažeš i imaš slobodu da kažeš šta želiš.

Mislim da je imao pozitivan uticaj, 100%. Lepo sam pričao sa drugarom i tu mi je pomoglo. Pomoglo mi je i da mislim o sebi više i da mi više ne trebaju te... tako neke priče (misli se na sukobe, prim. autora).

Odnos sa gospođom Nadom (medijorkom, prim. autora) je odličan, sad smo baš pričali lepo i o malo privatnijim stvarima. Odlična je Nada! Najviše mi se dopada što je iskrena i lepo pokušava da priča sa mnom. Nije napadna i baš polako u detalje ide sa mnom. Ne osećam se neprijatno.

Prvi put se jesam osećao neprijatno, to je normalno, ali posle ... ko da mi je rod.

Samo jednom sam bio na medijaciji i to je bilo baš korisno.

Komentar: Značajne koristi koje mladima donosi medijacije između žrtve i prestupnika u okviru primene vaspitnog naloga poravnanje sa oštećenim ukazuje da je ovaj primena medijacije u ovim okolnostima svrsishodna i preporučljiva kad god se za to steknu uslovi.

Redovno pohađanje škole se relativno retko sprovodi, a pružaoci usluga svoju aktivnost sagledavaju kroz pomoć oko učenja. Kada je ona organizovana kao svakodnevna obaveza, mladi to nerado prihvataju, jer za njih predstavlja najveći stepen kontrole i nadzora. Međutim, ukoliko se organizuje kao podrška da se uspostavi bolji odnos sa nastavnicima i usvoje uspešnije navike učenja, mladi vide značajnu korist od toga.

Trenutno samo da se naviknem da idem redovno u školu, i da budem malo više odgovorniji prema svojim obavezama. Verovatno su i oni ovde to prepoznali. Imam prilike da ovde radim na toj promeni, sad trenutno razmatramo kako da rešimo problem bežanja sa časova, imamo tu par nekih rešenja, smisli smo tu par nekih forica.

Komentar: Potrebno je razviti fleksibilan i participativan pristup u sprovođenju ovog vaspitnog naloga koji podstiče motivaciju mladih, kao i bolju saradnju sa školama u budućnosti.

Uključivanje, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja odvija se na manje organizovan način u smislu strukture i vrste aktivnosti dece. Deca su uključena u rad domova za stare, domova

za decu bez roditeljskog staranja i Gradskog zelenila, Crvenog krsta, opštinskih akcija, a uz to su sprovodili i prateće dodatne aktivnosti kao što je obuka mladih za rad na računarima da bi oni zatim pomogli starima da nauče da rade na računarima. Nekada mladi ne vide jasno svrhu vaspitnog naloga.

Na početku prve nedelje sam nekoliko dana bio u parku, tu sam nešto radio, skupljao sam lišće, pravio sam od njih gomile. Posle nekoliko dana nešto se sa tom firomom desilo pa sam neke stvari selio. Prenosio sam neke kauče, sređivao sam police i juče sam u Gradskom centru sređivao neke police, prenosio saksije.

Mladi ocenjuju odnos sa mentorima, koji su zaduženi za obavljanje društveno korisnih aktivnosti, kao dobar. Korist od ovog naloga vide u tome što sreću i upoznaju različite osobe. Tako je jedan mladić iz našeg uzorka naveo da će dati svoj džeparac detetu radnika Gradske čistoće koga je upoznao tokom ispunjavanja vaspitnog naloga kad je shvatio kako drugi ljudi žive.

Komentar: Podatak da mladi ne znaju uvek svrhu ovog naloga ukazuje da je potrebno posvetiti posebnu pažnju pripremi za upućivanje na ovaj nalog. Upoznavanje različitih ljudi tokom njegove primene omogućava mladima da više prihvataju različitosti, što može razviti altruističko ponašanje. Neki prethodni primeri dobre prakse u primeni vaspitnih naloga pokazali su da mnogi mladi ističu doživljaj zadovoljstva da su pomogli nekome kroz humanitarni rad u domovima za stare i u Crvenom krstu, pobuđujući kod njih altruističke motive (Džamonja, 2016).

Podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga nije realizovano ni jednom u okviru našeg uzorka ispitanika. Mladi, kojima je primenjen vaspitni nalog zbog sumnje da poseduju opojne droge (marihuanu, ekstazi), nisu upućeni na ovaj vaspitni nalog, već na "uključivanje u savetodavni tretman" sa fokusom na informisanje o bolestima zavisnosti. Komentar koji su neki mladi dali je da to što slušaju na edukacijama nije interesantno i da ne sadrži informacije koje bi ih podstakle da ne uzimaju psihoaktivne supstance. Navode i da je literatura iz koje uče i polažu testove zastarela i neinteresantna.

Idem na tu kliniku za odvikavanje. Neki kvazi psiholog mi kao priča nešto, ja kao slušam i onda imam neke ispite i to je to.

Dobio sam tu kao edukaciju o drogama, zloupotrebi, posledicama i sve to. I tako, mislim, dobro je prošlo. Nisam te neke stvari znao. Mislim, ovo je više priručnik za drogiranje, nego za prevenciju - ko radi šta, kako se unosi i sve to, al' dobro.

Komentar: Za mlade koji su bili upućena na ovaj program veći motiv da prestanu sa rizičnim ponašanjem je samo izricanje naloga, dok informisanje o bolestima zavisnosti izgleda da ne ostvaruje uticaj na smanjenje upotrebe psihoaktivnih supstanci.

Uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu obuhvata različite fleksibilne oblike rada sa mladima, pri čemu se način rada najčešće u potpunosti prilagođava slobodnom vremenu

mlade osobe. Rade se različite tehnike ovladavanja ljutnjom ili se razgovara o za njih važnim temama, što mladi vide kao posebno korisno za njihov lični razvoj.

Mislim da mi ovaj program koristi, zato što pričamo o mojim svakodnevnim problemima, razmatramo ih, a i pričamo i o problemu zbog koga sam ovdje i njega takođe pokušavamo da rešimo, tako da koristi. Ovaj program već doprinosi promeni u mom ponašanju.

Komentar: Bilo bi interesantno sagledati efekte ovog naloga nekoliko meseci posle njegove realizacije, da bi se utvrdila održivost postignute promene.

Procena dobiti od učestvovanja u vaspitnim nalogima

Uključivanje u vaspitne naloge za mlade ima različito značenje. Nekima su iskustvo, saznanja ili veštine koje su tom prilikom stekli značajni, npr. kako da se rešavaju probleme na bolji način, kako da uspešnije uče, kako da bolje komuniciraju sa drugima ili kako da izbegavaju konfliktne situacije, uvid u to kako drugi žive.

Kada direktno govore o efektima vaspitnih naloga, mladi najčešće navode pozitivne pomake u školi kroz popravljane ocena i smanjenje broja izostanaka, bolju organizaciju vremena, ovladavanje tehnikama samokontrole i regulacije besa, veću odgovornost prema obavezama, povećanje samopouzdanja. Navode i veće šanse za dalji nastavak školovanja, kao i to da su naučili da koriste računar. U odnosima sa roditeljima je došlo do poboljšanja, sa više uzajamnog poverenja i otvorenosti u razgovoru.

Pa sad kad je tu (majka), sluša celu priču, ne samo površno. Nisam sve smeo da kažem, jer sam bio u panikama i da se još ne naljuti. Ne znam. Osećam se slobodnije što mogu sve da kažem. Mislim da ona misli da ja njoj više verujem. Verovatno mi uzvraća to poverenje.

Za neke tehnike ovladavanja besom mladi smatraju da su im generalno koristile i da će ih dalje koristiti u životu. Ove tehnike bi preporučili svojim vršnjacima, bez obzira da li su bili upućeni na vaspitne naloge.

Nije ovo samo za problematičnu decu, tako se vode ova deca koja dolaze ovde, nego mislim da sva deca treba da dolaze na nešto slično ovome jer će im dosta pomoći sigurno. U celom svetu je normalno da deca od malih nogu idu kod psihologa i da pričaju sa njim, a u Srbiji ko radi to, za njega se misli da je lud. Da je dete debil, da ima problem neki. Ali to je sasvim normalna stvar i ja mislim da je to velika greška.

Većini mladih je postupak koristio zbog same prirode vaspitnog naloga, načina i sadržaja rada, onoga što su naučili na nivou znanja, veština ili stekli kao korisno iskustvo. Mladi, koji nedvosmisleno prihvataju svoju odgovornost za počinjeno delo, spremni su da promene svoje ponašanje tako da više ne uđu u slične situacije.

Manja grupa mladih vaspitne naloge vidi kao veoma korisne, ali pre svega zato što to predstavljaju način da izbegnu gore posledice kazne. To ne znači da tu grupu čine oni koji se na ovaj način "izvlače" od odgovornosti, nego i mladi koji

zapravo nemaju načina da dokažu da nisu odgovorni za neko delo za koje su optuženi ili da je njihova odgovornost minimalna, tako da prihvataju vaspitni nalog kao "manje zlo" od moguće krivične sankcije.

Komentar: Može se zaključiti da većina mladih vaspitne naloge vidi kao korisne, ali zbog različitih stvari. Neki ih vide kao korisno iskustvo iz koga su naučili da više ne treba da ponavljaju potencijalno rizična ponašanja zbog kojih su dobili vaspitni nalog. Kod nekih razlog za efikasnost naloga ne proishodi iz njegove svrsishodnosti, nego iz stresa zbog celokupnog postupka i njegovih mogućih posledica i za to vezanih negativnih osećanja - stida, straha, krivice zbog brige kojom su opteretili roditelje i sl.

Odnos pomagača i mladih

Svi mladi i njihovi roditelji su zadovoljni uspostavljenim odnosom sa pružaocem usluge i skoro svi navode da se osećaju uvaženo, da se prema njima odnose sa poštovanjem, bez diskriminacije. U svega nekoliko slučajeva odnos je manje individualizovan i više formalan.

Kada mladi opisuju kvalitet odnosa sa pružaocem usluga, uglavnom ističu sledeće: prepoznaju da pomagač brine o njima; *osećaju pažnju pomagača, pomagač i mlada osoba su uspostavili topao odnos; smatraju da su saveti koje im daje pomagač u njihovom najboljem interesu; pomagač je potpuno otvoren prema njima; pomagač ohrabruje, pogotovo kada su nesigurni ili uplašeni zbog uključivanja u vaspitne naloge; naglasak pomagača je na tome da razume mladu osobu, a ne da je kritikuje i ocenjuje; odnos i termini viđanja su fleksibilni i prilagođeni vremenu mlade osobe; pomagač prepoznaje snage mlade osobe i daje im na značaju, uvažava je onakvu kakva jeste; pomagač podstiče radoznalost i zainteresovanost kod mlade osobe.*

Iako su odnosi dobri, ipak možemo da razlikujemo dva tipa odnosa, u zavisnosti od uticaja na mladu osobu. Neki mladi navode odnos kao korektan, dok sam odnos nema velikog uticaja i mlada osoba na njega gleda kao na jedno prolazno iskustvo koje je dobro prošlo. Sa druge strane, pojedini pružaoci usluga uspevaju da sa mladom osobom formiraju odnos koji joj pomaže da na drugačiji način sagleda sebe i druge ljude i da donese važne odluke, i oni predstavljaju izvor snage za mladu osobu da ove promene sprovede. U tim slučajevima mladi uspostavljeni odnos vide kao značajan resurs u svom životu i nameravaju da i dalje održavaju odnos sa pružaocem usluga.

Od prvog puta kada sam upoznao ljude iz GRIG-a osećao sam se slobodno. Ja uvek imam mogućnost da kažem kako bih voleo da izgleda ovaj tretman, i vrlo im je važno moje mišljenje, oni uvek uvažavaju šta mislim.

Ključne komponente ovakvog odnosa su doživljaj prihvaćenosti, poštovanja, poverenja, odnosno da dete oseća iskrenu zainteresovanost, pažnju, otvorenost pomagača, oseća ohrabrivanje i puno razumevanje i puna participacija dece u kreiranju i sprovođenju tretmana.

Komentar: Odnos koji mladi uspostavljaju sa pomagačima je važan u svim vaspitnim nalogima, jer i čak kada sam nalog ne odgovara u potpunosti na potrebe mladih, oni stiču pozitivno iskustvo kroz uspostavljanje dobrog odnosa sa pružaocem usluga, što ih osnažuje.

Iskustva koja mladi vide kao negativna

Negativna iskustva koja mladi doživljavaju se pre svega odnose na događaje pre samih vaspitnih naloga, kao što su grub odnos policije², česta ponovna ispitivanja, nedovoljna informisanost u policiji i pravosudnim organima, koja često dovodi do osećanja straha i strepnje kod mladih koja se prvi put suočavaju sa kompleksnim procedurama, i sl.

Prvo sam bio u policiji, tu su me ispitivali za događaj. Pitali su me: "Da li priznaješ da si ti to uradio". Ja sam rekao: "Da". Onda smo tu nešto potpisali i mi smo otišli kući. Onda sam išao kod socijalnog radnika i oni su me tu isto ispitivali. Onda sam išao na sud i sudija je napisao da su u pitanju lake telesne povrede.

Generalno, veoma malo mladih navodi negativna iskustva. Oni koji su spomenuli šta im se nije dopalo, navode:

- često kontaktiranje telefonom od strane pružaoca usluge ili prekoračenje okvira vaspitnog naloga;

Samo bih skratio malo koliko me puta zovu. Svaki put mi roditelji pričaju: opet zovu ovi zbog tebe, i izbedačim se ceo.

Bila je neka žena, ne znam koja. I ne znam, mnogo mi je bilo neprijatno sa njom, delovalo mi je kao da hoće da me izanalizira ili slično i onda nisam se baš najprijetnije osećao.

- doživljaj da vaspitni nalozi oduzimaju puno vremena;

Možda mi se ne sviđa samo to što mi oduzima taj deo dana. Fali mi taj deo dana. Od svih mojih drugara, ja sam osoba sa najmanje vremena slobodnog. Ja imam sve to da uradim u jednom danu, a sada još i ovo. Al pređem preko toga.

- ne uviđanje korisnosti vaspitnog naloga, što se pre svega odnosi na uključivanje, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja i programe odvikavanja od zavisnosti;
- nezanimljivost programa.

² Grub tretman se odnosi na verbalnu agresiju i pretnje, bez fizičke sile, osim u slučaju mladog Roma, koji je to doživeo kao "normalan" tretman.

Značajno mi je samo da bi završio taj vaspitni nalog, da ne bi imao dosije, ovako ne vidim značaj. Većinu tih stvari što pišu u toj knjizi sam već znao.

Nije imalo šta da mi bude neprijatno ali neće se ništa promeniti, jer me teraju da čitam ono što već znam, ne znam šta mogu da postignu sa tim. I ne znam od čega me odvikavaju jer nisam navučen ni na jednu stvar.

Uključenost roditelja u usluge

Većina porodica sebe opaža i opisuje kao "obične", "normalne", bez većih problema ili sa onim uobičajenim, svakodnevnim teškoćama, dok probleme u ponašanju svoje dece roditelji opisuju kao tipične za njihov uzrast, koji ne odstupaju značajno od svojih vršnjaka. Ponekad su roditelji dosta usmereni na posao, zbog čega sami sebi zameraju manju posvećenost deci. U nekoliko slučajeva roditelji su istakli to da njihova deca posebno vole da se ističu i da su u centru pažnje (što je po njihovom mišljenju bio osnovni motiv za krivično delo), ali većina ne opaža da njihova deca imaju izražene probleme u ponašanju. Samo je u nekoliko slučajeva bilo problema koji su zahtevali dodatno uključivanje centra za socijalni rad: jedna romska porodica, jedna hraniteljska porodica, i u nekoliko slučajeva istorija prethodnog porodičnog nasilja zbog čega su roditelji razvedeni.

Iako roditelji uglavnom ne opažaju svoje porodice kao one koje imaju poremećene odnose, većina njih su zadovoljni svojim i detetovim učešćem u programu. Roditelji se obavezno uključuju u prvi sastanak sa detetom, a u daljem radu učestvuju u manjoj ili većoj meri u zavisnosti od naloga, pružaoca usluge i same potrebe. Većina mladih vidi uključivanje roditelja u vaspitni nalog kao pozitivno i osnažujuće iskustvo, sa izuzetkom dvoje mladih koji su naveli da bi više voleli da roditelji nisu bili prisutni.

Mama prisustvuje uvek. Ona pomaže, ako nešto zaboravim ili zaboravim da kažem ona me podseti. To pomaže da pređemo preko problema koji smo imali. Kao to izgubljeno poverenje.

Što se tiče opažanja efekata vaspitnih naloga, mišljenje roditelja je uglavnom slično mišljenju njihove dece u smislu uspostavljanja poverenja i bolje komunikacije. Promene u porodici i odnosima sa njihovim detetom su se kod mnogih dogodile i pre nego što je ono uključeno u program realizacije vaspitnog naloga, jer je sam kontakt sa policijom i sudom već delovao na porodicu da se poveća briga, kontrola i pažnja prema detetu.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Prilikom razmatranja vaspitnih naloga, potrebno je veću pažnju posvetiti analizi efekata programa i povezanosti sadržaja vaspitanih naloga sa efektima programa.

Utisak mladih i njihovih roditelja je da uključivanje u vaspitne naloge i sve aktivnosti koje prate njihovo sprovođenje ima pozitivne efekte. Svi očekuju da se krivična dela više neće ponoviti, što je osnovna svrha vaspitnih naloga.

Na osnovu analize sadržaja aktivnosti i efekata naloga može se reći da oni nisu jednoznačno povezani. Susret sa sistemima policije, pravosuđa i socijalne zaštite je za decu i za porodice u većini slučajeva bilo dovoljno averzivno iskustvo i neka vrsta pravovremenog "otrežnjenja". Time može doći do pozitivnog efekta da se krivično delo više ne ponovi zbog straha i stresa zbog iskustva sa organima formalne socijalne kontrole, čak i kada je sama procedura bila u granicama regularnosti.

Značajan efekat vaspitnih naloga je imalo samo njihovo izricanje koje je doživljeno kao pružanje šanse, nasuprot primeni krivičnih sankcija, što govori o pozitivnom efektu vaspitnih naloga bez obzira na njihov sadržaj i način realizacije.

Mladi su takođe imali prilike da kroz vaspitne naloge i kontakt sa pružiocima usluga steknu bolji uvid u svoje ponašanje i njegove moguće posledice, razviju motivaciju za promenu i unaprede različite veštine koje mogu u tome da im pomognu.

Drugi efekti (na mlade i porodicu) variraju zavisno od početnih problema i o njima se može govoriti tek po ispunjenju vaspitnih naloga praćenjem njegovih dugoročnijih efekata. Iako je ova evaluacija vršena na početku primene vaspitnih naloga, u cilju njihove eventualne modifikacije, ipak, možemo zabeležiti neke pozitivne efekte i u ovoj fazi: unapređenje odnosa sa roditeljima, unapređenje uspeha u školi, sticanje životnih veština, poštovanje različitosti. Ipak, ovakve veštine potrebne su i drugim mladima i svakako da kriterijum da je mlada osoba počinila prestup nije jedini razlog za uključivanje u programe sa ovakvim efektima. Na primer, kriterijum za uključivanje u programe podrške u učenju bi trebalo da bude loš uspeh u školi, jer je takav program potreban svoj deci i mladima sa lošim uspehom, a ne samo onima koja su upućeni na vaspitni nalog.

Za mlade koji imaju mali rizik od nastavka problema u ponašanju ili koji možda ove probleme nisu ni imali, ima se utisak da je vaspitni nalog necelishodan.

Adekvatna primena osmišljenih, primerenih naloga (npr. pomirenje i nadoknada štete kroz posredovanje, individualno savetovanje i grupne, tematske radionice, iskustvo odgovornosti stečeno kroz humanitarni rad, pomoć u učenju) uz kolaborativan, participativan i individualno prilagođen pristup, otvorenu podršku, uspostavljeno poverenje i ohrabrivanje mladih, daje mogućnost da realizacija vaspitnih naloga bude za mladu osobu transformativno iskustvo.

Preporuke za unapređenje primene vaspitnih naloga koje proističu iz analize podataka se odnose na to da je potrebno:

- Unaprediti postupanje policije u radu sa maloletnicima u smislu informisanja o njihovim pravima i prilagođenom postupanju sa njima s obzirom da je sama situacija privođenja u policijsku stanicu za većinu mladih veoma uznemirujuća;
- Preispitati postupak i kriterijume upućivanja maloletnika na vaspitne naloge i njihove funkcije u sistemu pravosuđa, s obzirom na mogućnost olakog

izricanja vaspitnog nalog bez dubljeg razmatranja celishodnosti u slučajevima kada je možda adekvatniji neki drugi postupak;

- Osigurati puno učestvovanje mladih u postupku i punu informisanost o njihovom položaju i mogućnostima, i posvetiti dužnu pažnju njihovoj percepciji situacije, kako bi bez pritisaka doneli odluku o prihvatanju vaspitnog naloga.
- Jasnije povezati vrstu naloga i ciljeve promene. Izgleda da se medijacija između žrtve i prestupnika i uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman sprovode veoma uspešno, sa jasnim ciljem i efektima, što je prepoznato od starne mladih i roditelja.
- Unaprediti postupak usklađivanja potreba maloletnika i vrste i sadržaja vaspitnog naloga i pratećih aktivnosti

U svim slučajevima gde je osmišljen jasan individualizirani pristup, koncipiran svrsishodni program (savetodavni rad, radionice asertivnosti, rešavanja konflikata, medijacija), iskustva su pozitivna, a efekti ohrabrujući. Osnovni elementi kvalitetnih vaspitnih naloga koji u punoj meri obezbeđuju poštovanje prava deteta su:

- *Participativnost*, zasnovana na punoj informisanosti mladih, kako bi se preuzela odgovornost za delo i prepoznala svrha, kao i dobit od vaspitnog naloga i unapredila motivacija za njegovo sprovođenje
- *Svrsishodnost* vaspitnih naloga kao načina da se "...utiče na pravilan razvoj maloletnika i na jačanje njegove odgovornosti kako ubuduće ne bi činio krivična dela (ZMUKDKZML, 2005, član 6), koja nije "jeftino izvlačenje" od težih posledica, ni "dovoljno dobar" izbor u nedostatku mogućnosti da se dokaže nevinost. Svrha vaspitnih naloga mora biti prepoznata od strane svih aktera, kao i samog maloletnika i porodice kako bi bio postignut pun efekat. To istovremeno znači *unapređenje postupka procene indikacija* za primenu vaspitnih naloga kao kategorije, kao i svakog pojedinačnog vaspitnog naloga.
- *Individualizirani pristup* kroz sadržaj specifičnog programa realizacije vaspitnih naloga tako da odgovori na specifične potrebe i rizike mlade osobe i porodice. To istovremeno znači rad na unapređenju procene problema, snaga i rizika.

Stiče se utisak da nedostaje ključna karika - rad na slučaju ("case work"), zbog čega u praksi postoji rizik da CSR prosleđuju "slučajeve" dalje pružaocima usluga bez detaljnije procene stvarnih potreba i svrsishodnosti postupka. Ipak, rad na slučaju svakog maloletnika koji je upućen na vaspitni nalog zahteva dodatne resurse socijalnog rada. Značajno je da su pružaoci usluga u većini slučajeva pokazali izuzetno dobar odnos sa mladima kroz ohrabrivanje, uspostavljanje poverenja, otvorenu komunikaciju, podršku, savetodavni rad i slično, i tako u većini slučajeva kompenzovale neke nedostatke u realizaciji vaspitnih naloga. Moguće rešenje je razvijanju efektivne i efikasne saradnje između organa starateljstva i tužioca ili sudije za maloletnike koji vode slučaj, u kome bi bio uključen postupak stručne obuhvatne procene situacije i potreba, snaga i rizika mlade osobe i u skladu sa tim procenila svrsishodnost primene instituta vaspitnog naloga i adekvatan izbor određenog vaspitnog naloga.

Da bi se došlo do potpunijih saznanja o posledicama primene vaspitnih naloga u toku je istraživanje koje prati efekte nekoliko meseci nakon ispunjenja njihove primene.

LITERATURA

- (1) Braithwaite, J. (1898). *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (2) Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings. Official Journal of the European Communities, 22.03.2001, str. L82/1-L82/4. Dostupno na: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/framework_decision_2001_220_on_standing_of_victims_in_criminal_proceedings_en_1.pdf, stranici pristupljeno 23. 03. 2017.
- (3) Čopić, S. (2016). Delinventno ponašanje maloletnih lica: obim i struktura. U: V. Nikolić Ristanović (ur.) *Delinencija i viktimizacija maloletnih lica u Srbiji*. Beograd: IGP Prometej, str. 23-29.
- (4) Džamonja Ignjatović, T. (2016). Evaluacija efekata pilotiranja primene vaspitnih naloga u Srbiji, U: Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije, *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, Beograd. 35 (1), str. 47-63.
- (5) Henggeler, S. W. (1989). *Delinquency in Adolescence*. Newbury Park: Sage Publications.
- (6) Hrnčić, J. (2007). Projekat "Šansa deci za promenu" - inicijativa za reformu maloletničkog pravosuđa u Srbiji. U: L. Kron (ur.) *Kriminalitet u tranziciji: fenomenologija, prevencija i državna reakcija*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 371- 382.
- (7) Hrnčić, J. (2006). Modeli i praksa restorativnog pravosuđa. U: Džamonja-Ignjatović, T., Žegarac, N. (ur.) *Medijacija, koncepti i konteksti*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju, str. 130 – 140.
- (8) Hrnčić, J., Džamonja Ignjatović T., Despotović Stanarević, V. (2011). Evaluacija efekata integrativnog programa tretmana mladih u sukobu sa zajednicom. *Godišnjak*, 5(1), str. 437-453.
- (9) Libman, M., Hrnčić, J. (2007). *Priručnik za specijalističke studije u veštinama medijacije između oštećenog i maloletnog učinioca*. Beograd: Centar za medijaciju.
- (10) Miers, D., Willemsens, J. (2004). (ur.) *Mapping Restorative Justice. Development in 25 European Countries*. Leuven, Belgium: European Forum for Victim Offender Mediation and Restorative Justice.
- (11) Moffit, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: a developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100 (4), str. 674-701.
- (12) Republički zavod za statistiku Republike Srbije (2016). *Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2015. Prijave, optuženja, osude*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- (13) Rutter, M. (1989). Pathways from childhood to adult life. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 30(1), str. 23-51.
- (14) Rutter, M., Giller, H., Hagell, A. (1998). *Antisocial Behavior by Young People*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (15) Vito, G.F., Maahs, J. R., Holmes, R. M. (2007). *Criminology. Theory, Research, and Policy*. Sudbury: Jones and Bartlett Publishers.

- (16) Van Ness, D., Morris, A., Maxwell, G. (2001). *Introducing Restorative Justice*. U: Morris, Allison, Maxwell, Gabrielle (ur.) *Restorative Justice for Juveniles*. Oxford: Hart Publishing, str. 3 – 16.
- (17) Vlaović Vasiljević, D., Džamonja Ignjatović, T., Marković, LJ., Sofrenović, V. (2012). *Nacrt Pravilnika za standarde i procedure za primenu vaspitnih naloga*. Beograd: Republički Zavod za socijalnu zaštitu, interna dokumentacija.
- (18) *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* (2005) Službeni glasnik Republike Srbije, 61 (85), str. 99-123.
- (19) Zehr, H. (2002). *The Little Book of Restorative Justice*. USA, Intercourse: Good Books.

MONITORING THE OUTCOMES OF THE IMPLEMENTATION OF DIVERSION MEASURES FOR CHILDREN IN CONFLICT WITH LAW

The paper presents the results of qualitative research aimed to analyze the process and content of the implementation of diversion measures for children in conflict with law. The survey was conducted to include views of participants in future practice improvement. The data were collected by 44 semi-structured interviews of 22 young persons referred to diversion measures in Serbia and 22 their parents from Belgrade, Nis, Novi Sad and Kragujevac. The interviews included various relevant aspects of service implementation such as: reason and a way of inclusion of the youth into the measures, their motivation for accepting it, their participation, the individualization of services, involvement of parents, the experience of purposefulness and content of the service from young persons' perspective, the quality of relationships with the service provider etc. Conclusions based on the content analysis were that diversion measures achieve positive effects, while assessment of their sustainability needs further research. Some recommendations for further improvement of the process of implementation of diversion measures in the practice were proposed.

KEYWORDS: *juvenile justice in Serbia / delinquency / behavioural problems / evaluation*